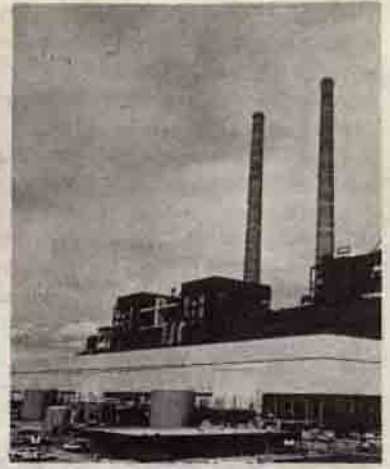

Geçmişten Geleceğe İnsan,
Çevre ve Anadolu

EKONOMİ AÇISINDAN ÇEVRE

Zeynep ARAT, İktisatçı,
Devlet Planlama Teşkilatı
Çevre Sektörü Sorumlusu

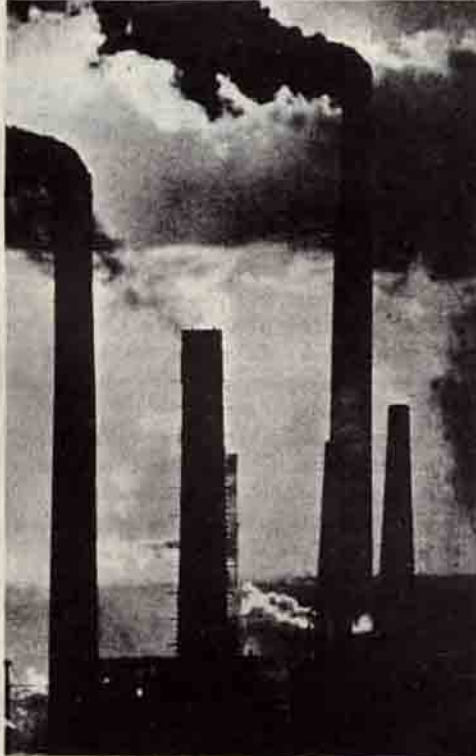

Ekonomi bilimi sınırlı kaynakların sınırsız insan ihtiyaçları arasında, bireysel ve toplumsal refahı en yüksek düzeye çıkaracak biçimde, en iyi dağılımını inceler. Ekonomi, yakın tarihlere kadar hava, su, güneş gibi doğal kaynakları sınırsız kabul etmiş ve serbest mal olarak nitelemişti. Üretimin yapılabilmesi için gerekli dört unsurdan — emek, sermaye, doğa, girişimci — biri doğa olmakla birlikte, bu öge ile sadece kıt kaynak kabul edilen toprak (doğa) dikkate alınmıştır. Piyasa mekanizması, tam

rekabet koşulları altında emek, sermaye, toprak ve girişimci öğeleri ile üretilen malların arz ve taleplerinin kesiştiği yerde fiatın oluşacağını varsamıştır. Emeye ödenen ücret, sermayeye ödenen faiz, toprağa ödenen rant ile girişimcilige ödenen normal kâr, oluşan fiatın içindedir. Ancak serbest mal olan ve özel mülkiyet konusu olmayan hava, su, v.b. doğal kaynaklar fiatlandırılmamıştır. Bir başka deyişle, üretimde kullanılan doğal kaynakların topluma maliyeti ile topluma sağladığı yarar kendiliğinden fiatlara yansımamaktadır. Fiatlar, üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değerini ölçer, ancak bu malların üretimindeki tüm maliyetleri içermez. Örneğin bir fabrikanın çıkardığı kötü kokulu gazların çevrede yarattığı rahatsızlık ile yeşil alanın kişiye verdiği mutluluk fiatlarla belirtilemez.

İşte çevre sorunlarının temelinde, bazı doğal kaynakların sınırsız olduğu yanlış yargısı ile bu yargının yanlışlığı anlaşıldıktan sonra bile fiat mekanizmasındaki yetersizlikler nedeni ile bu tür toplumsal maliyetlerin kendiliğinden fiatlara yansımaması yatar.

Oysa doğanın canlı ve cansız varlıkları arasındaki belli bir ilişkiler dengesi vardır. Doğa, ekolojik dengede meydana gelen aksamaları gücü yettiğince onarmaktadır. Ancak bu aksamalar belli boyut ve nitelikte olduğu zaman doğanın kendini yenileme gücünü aşmakta ve doğada yeni dengelerin oluşmasına yol açmaktadırlar. Bu değişim, 20. Yüzyılda biyolojik yaşamı ve bu yaşam zincirinde bulunan insan varlığını tehdit etmektedir.

Yukarıdaki resimde duman çıkartmayan, çevreyi koruyan bir fabrika görülmektedir, aşağıda ise bunun tersi.

İnsanın ilk amacı yaşamaktır. Öncelikle bu amacı sağlayacak üretim, bölüşüm ve tüketim düzenini sağlamak durumundadır. Uygarlık ise biyolojik yaşamı sağlayacak gereksinimlere ek olarak başka gereksinimler duymak, bu amaçla üretmek ve tüketmektir. İnsan uygarlaştıkça yalnız biyolojik yaşamını sürdürmenin dışında, çağdaş insanın gereksinimlerini duyar. Amacı insan mutluluğu olmayıp yalnızca kâr olan bir endüstrileşme ise insanca yaşamın gereksinimlerini karşılamak yerine, insanı endüstrileşmenin tutsağı, aracı yapar. Oysa, ekonomi biliminin amacı insan yararı ve mutluluğudur.

Bu nedenle, en katı ve dar ekonomik üretim, tüketim, bölüşüm amaçlarından başka bir ölçüt dikkate alınmayan ekonomistler bile, insan sağlığı ve hatta yaşamı tehlikede olduğundan, doğal dengeyi gözetmek zorundadırlar.

Doğal dengeyi gözetmenin elbette bir maliyeti vardır. Aritim tesisleri üretimin maliyetini arttıracaktır. Özellikle az gelişmiş ülkeler için bu maliyetin yükü büyük olabilir. Az gelişmiş ülkeler zaten sermaye birikimi için kaynak sıkıntısı çekmekte, endüstrileri genç olduğundan üretim maliyetleri yüksek olmaktadır. Bu ülkelerin var olan üretim darboğazlarına bir de arıtım tesisi

Yalnız Federal Almanya'da her yıl 24 kilometre kare çayır ve orman çöp ve hurdanın altında kaybolmaktadır.

maliyeti eklemek ya da belli üretim teknolojilerinden vazgeçmek zorunda kalmak, gelişme hızlarının yavaşlamasına yol açabilir.

Oysa gelişmiş ülkeler sanayileşme devriminden sonra doğayı sorumsuzca sömürmüşler, dünyanın genel ekolojik dengesini alt-üst etmişlerdir. Belli bir kalkınmışlık düzeyine erişmiş bu ülkeler için artık doğal denge endişesi ile yapılacak harcamalar mevcut sermaye birikimi nedeni ile katlanılabilir durumdadır. Ayrıca çok yüksek orandaki üretimin doğaya yaptığı etki, önlem alınmazsa kısa sürede insan yaşamı için büyük tehlike doğuracak durumdadır. Yani gelişmiş ülke ekonomistleri artık üretim açısından kıt bir kaynak olan "doğa" etkenini dikkate almak zorundadırlar ve almaktadırlar da. Piyasa mekanizması içinde "kirleten öder" gibi ekonomik ilkelerle fiatların içeriğine doğa unsurunu katmaya çalışmaktadırlar. Ekolojik standartları kullanarak, mevcut doğal yapıdan sapmaları somut olarak ölçmeğe başlamışlardır.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomistleri için doğal kaynaklar gelişmiş ülkelerinkine kadar kıt görünmeyebilir. Bu ülkelerde işsizlik gibi, kötü beslenme, kötü barınma koşulları gibi insan yaşamı ile ilgili birincil sorunlar öylesine ön plandadır ki, doğal denge ile ilgili daha uzun süreli sorunlar arka plana atılır. Ancak böylece, bu sorunların gelecekteki çözümü daha pahalı ve karmaşık bir durum olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin çevre yaklaşımlarının mutlaka gelişmiş ülkeler gibi olması gerekmez. Zaten sorunları da oldukça farklıdır. Ancak sorunlar hakkında bilinçlenmek onların yarı yarıya çözümü demek olabilir. Yapılacak üretimin ve seçilecek teknolojinin doğada yapacağı yıkımı önceden bilmek, toplumu bunun daha az zararlı seçeneklerini aramaya itecektir. Toplum gereğinde, uygun teknolojiyi geliştirebilecektir. Bu konuda en etkili önlemlerden biri de arazi kullanımı kararlarının böyle bir bilincin ışığında alınmasıdır. Yerleşme alanları ile ilgili ya da

sanayi için yer seçimi, teknoloji seçimi ile ilgili kararlarda yalnızca meteorolojik ve başka etkenlerin dikkate alınması bile pek çok çevrebilimsel yanlış başından önleyebilir, sanayileşme sürecinde bugün Batı'nın karşılaştığı sorunları engelleyebilir.

Gelişmekte olan öteki ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yoksulluktan kaynaklanan çevre sorunları önemli boyutlarda eskiden beri vardır. Bunun yanısıra, oluşan sanayileşme de yalnızca birkaç kentte yoğunlaşmakta, sanayi için yer seçimi kararlarının, değil genel çevre açısından, yalnız sağlık koşulları açısından bile yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Burada yasaların gerektirdiği ölçütlere uyulmaması sonucu sanayi kökenli çevre sorunları da en tehlikeli bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Önleme aşamasında akılcı davranılarak çözülebilecek sorunlar, sorun artık meydana geldikten sonra çok daha pahalı, gücümüzü aşan çözümlere gerek duyulmaktadır. Örneğin ülke sanayiinin dörtte üçü İstanbul, İzmir, Adana, Zonguldak, Ankara, Bursa Kocaeli kentlerinde yerleşmiştir. Bu kentlerin çevre sorunları bugün önemli boyutlara ulaşmıştır. Yalnız insan sağlığı ya da kentleşme açısından yapılması gerekli düzenlemeler, kuruluş sırasında

akılcı davranıp, çevre etkeninin dikkate alınması ile yapılacak yer seçimi değişiklikleri, doğru teknoloji seçimi gibi çözümler bugünkü sorunları çok azaltabilirdi.

Ekonomistlerin günlük kararlarında ve planlamalarında ekolojik etmenleri dikkate alabilmeleri için, bunların somut değerlendirmelerinin yapılabilmesi gerekir; toprağın sınıflandırılması, suyun nitelikleri, yöredeki biyolojik yaşam zinciri gibi. Bunun yanı sıra doğadaki dengeden sapmaların etkilerinin de somut ve nesnel olarak değerlendirilmesi gerekir. Böylece elde edilecek verilerin varlığı, ekonomistin kararlarında bunları gözardı etmesi olasılığını ortadan kaldıracaktır. Gelişmiş ülke ekonomistleri bu değerlendirmeyi doğrudan yapabilmekte ve gerekli ekolojik verileri de kolayca bulabilmektedirler. Oysa ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde ekolojik değerlendirmeler, güvenilir araştırmaların verileri ya yoktur, ya da dağınık biçimde farklı kuruluşların elindedir. Bu durumda ekologların, çeşitli disiplinlerin konuyu çevre açısından gören düşünürlerinin ilkeleri kadar, konuyla ilgili araştırmacıların çalışmalarından çıkan nesnel verilerin, ekonomistlerin çevre sorununu gözönünde bulundurmalarına olanak tanyacaktır.

- ***Doğa insan olmadan da yaşar ama insan doğa yokolduktan sonra yaşayamaz.***

Paul R. EHRlich
(Biolog Dr.)

- ***Doğa matematiksel bir yapıdadır.***

Galileo GALILEI
(Fizik ve Astronomi Bilgini)

- ***Eğer doğada bilmediğimiz bir olayı açıklamak istersek onu matematik bir dile çevirmeliyiz.***

Galileo GALILEI

- ***Sanat doğanın içindedir, sanatkâr bunu oradan çıkarabilir.***

Albrecht DÜRER
(Ressam ve gravürçü)